

23. fejezet

Értékrend és kultúra a fenntartható gazdasági növekedés mögött

Kocziszky György

Adam Smith klasszikus politikai gazdaságtani munkájának megjelenése (1776) óta valamennyi ún. fő- és mellékáramhoz tartozó közgazdaságtani iskola foglalkozik a gazdasági növekedés összefüggéseinek feltárásával. Ez nem véletlen, hiszen a szakirodalom a nemzetek jóllétének fundamentumát köti a gazdasági kibocsátás nagyságához és a növekedés üteméhez.

Az elmúlt évtizedekben azonban egyre szélesebb körben és több szempontból is bírálják a gazdasági növekedés kritika nélküli, egyetlen makrogazdasági célként történő megfogalmazását. Ezért jogosan tehető fel a kérdés: Van jó és rossz növekedés? Milyen szerepet játszik az értékrend és a kultúra a fenntartható és a fenntarthatatlan növekedés kialakulásában? Milyen értékrend támogatja a 21. században a fenntartható gazdasági növekedést?

Az Etikus
Közgazdaságtan

A fenti kérdésekre a közgazdaságtan elméletének, empirikus tapasztalásainak, gazdaság- és kultúrtörténeti, etikai és gazdaságpolitikai összefüggéseinek vizsgálata alapján kísérünk meg választ adni.

23.1. Pro és kontra érvek kereszttüzeiben

A gazdasági növekedés elmélete és empirikus összehasonlító vizsgálata könyvtárnyi irodalommal rendelkezik. Elemzések sora igazolja, hogy a gazdasági kibocsátás hatással van (1. keretes írás):

- a jövedelmi viszonyokra és az életminőségre (Siposné Nándori, 2011; Schmidt–Moore, 2012; Paqué, 2012);
- a megtakarítási hajlandóságra (Kaldor, 1961);
- a beruházási hajlandóságra (Domar, 1946; Fagerberg, 1994);
- az infrastruktúra színvonalára (Hulten, 1996; Szilágyi, 2011; Vékony et al. 2018);
- a gazdaság technikai ellátottságára (Fagerberg, 1994);
- a humán potenciálra (Arrow, 1962; Graff, 1995; OECD, 2020);
- a költségvetési hiányra és az államadóságra (Barro, 1991; Barro et al., 2004);
- a fogyasztásra (Paqué, 2012);
- a gazdaság térbeli összefüggéseire (Nort, 1955);
- a politikai stabilitásra (Cséfalvay–Matolcsy, 2009; Guigal, 2017) és
- a fenntarthatóságra (Günter–Ged, 2007).

A gazdasági növekedés elméletével foglalkozó kutatások elsősorban azokra a hipotézisekre építenek, amelyek szerint a növekvő termelés növekvő felhasználást tesz lehetővé, ami a jólét alapja. A növekedés általában javítja a foglalkoztatást; a bővülő felhalmozás pedig jobb lehetőséget biztosít a társadalmi különbségek kiegyenlítésére (1. ábra).

Az elmúlt 250 év során a gazdasági növekedés szempontjából mind több releváns tényező került a vizsgálatok látómezejébe. Az ún. nagy elméleteknek számos gondolatát az utókor újrafogalmazta, formális vagy informális módon beépítette „új”, majd „még újabb” elméleteibe (ezért nem teljesen alaptalan az a kritika, hogy az új növekedéselméletek többsége nem minden esetben járul hozzá érdemben a diszciplína

1. keretes írás

A fajlagos gazdasági kibocsátás növekedésének pozitív hatásai

A magyar lakosság nettó pénzügyi vagyona ciklikusan változott 1995–2019 között, a bővülő kibocsátás hatására 2010 után ugrásszerűen megnőtt (2. ábra).

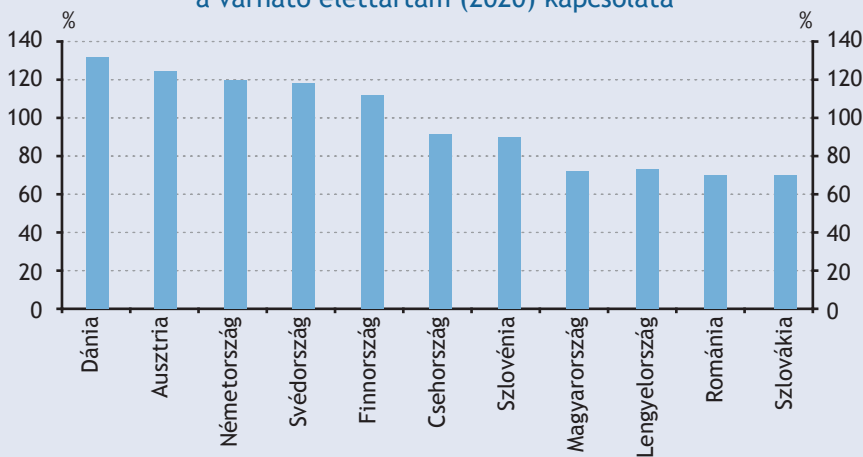
2. ábra: A magyar lakosság nettó pénzügyi vagyonának GDP-hez mért aránya

Forrás: KSH, MNB

A magasabb szintű gazdasági jólét jótékonyan hatott a hazai lakosság várható élettartamára, ami azonban még mindig elmarad az EU-átlagától (3. ábra).

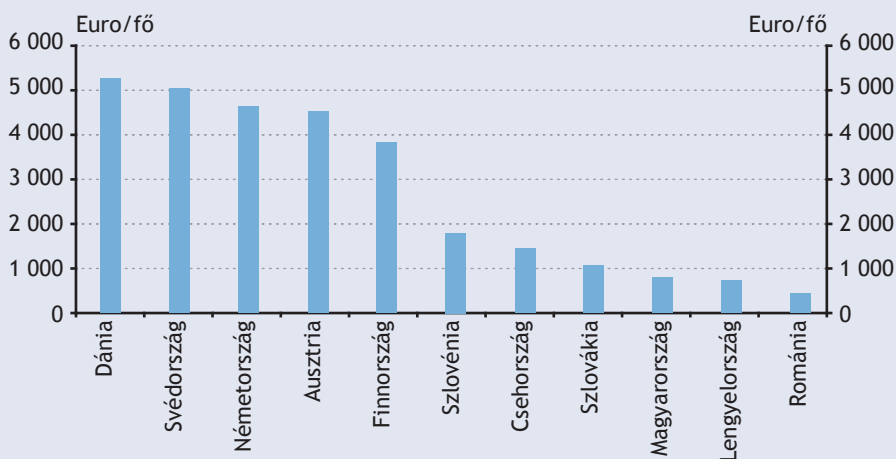
3. ábra: Fajlagos GDP (PPS) az EU-átlaghoz viszonyítva (2019) és a várható élettartam (2020) kapcsolata

Forrás: Eurostat

A GDP és a születéskor várható átlagos élettartam közötti együtt mozgásban fontos szerepe van annak, hogy a magasabb egy főre jutó GDP mellett általában magasabb a fajlagos egészségügyi ráfordítás is (4. ábra).

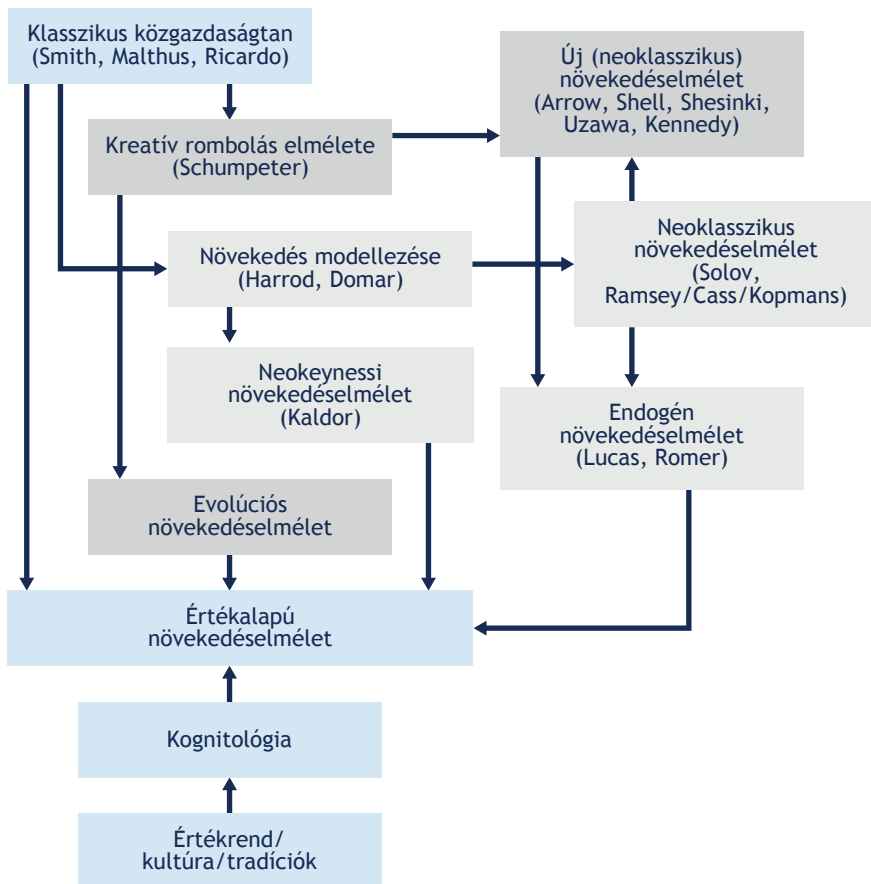
4. ábra: Egy főre jutó egészségügyi ráfordítás euróban és az összes egészségügyi kiadás a GDP %-ában (2018)

Forrás: Eurostat

Az elmúlt több, mint 250 év során (ahogyan arra a bevezetőben már utalás történt) számos, a gazdasági növekedést magyarázó irányzat született, amelyek kiegészítik, újragondolják az elődök modelljeit (5. ábra).

5. ábra: Növekedésméletek családfája

Forrás: saját szerkesztés

Terjedelmi okok miatt nincs lehetőség valamennyi iskola alapvető megállapításainak összefoglalására, megteszik ezt a kiváló magyar és idegen nyelvű munkák. Érdekes azonban témáink szempontjából utalni arra, hogy a klasszikusok által lefektetett elméleti alapokat új megvilágításba helyezte Schumpeter elhíresült „kreatív rombolás” elmélete, amely a növekedés motorjának az innovációt tekinti. Gondolatai beépültek az új növekedésméleti modellekbe, amelyekben a tudás teremtése már nemcsak exogén tényező, hanem endogén, a gyakorlati tanulás (learning by doing) tolvagyűrűző hatásának az eredménye.

1. táblázat: Növekedésméleti iskolák

Iskola	Gazdasági növekedés Indikátorai	Forrás
Klasszikus közgazdaságtan	• munkamegosztás • specializáció	• Smith, 1776
	• komparatív előnyök - nemzetközi szakosodás	• Ricardo, 1852
	• népesség növekedése	• Malthus, 1798
Neoklasszikus közgazdaságtan	• lökésszerűen jelentkező új kombinációk • innováció	• Schumpeter, 1911. • Grossman-Helpman, 1991
	• tudás	• Shell, 1967 • Sheshinski, 1967 • Kennedy, 1964
	• tőke, pénzügyi piacok • munkaerő	• Harrod, 1939 • Kaldor, 1961 • Pagano, 1993 • Domar, 1946, 1947
	• technikai haladás	• Abramowitz, 1956. • Solow, 1957 • Ramsey, 1928 • Rostow, 1960
	• nemzetközi kereskedelem, gazdasági integráció	• Heckscher, 1919 • Ohlin, 1933 • Leontief, 1954 • Balassa, 1990 • Kitson, 1995
	• új (endogén) növekedésmélet	• Arrow, 1962 • Uzawa, 1965 • Lucas, 1988. • Barro-Sala-i-Martin, 1995 • Romer, 1986, 1990
Keynesianizmus	• keresletteremtés	• Keynes, 1936 • Kaldor, 1961 • Tobin, 1984
Monetarizmus	• foglalkoztatottság • infláció • pénz mennyisége (rövid távon)	• Friedman, 1970 • Brunner, 1970 • Meltzer, 1965
Evolúciós elmélet	• fogyasztói igények	• Meyer, 1995 • Witt, 2014, 2017 • Spahn, 2020
Értékalapú növekedésmélet	• tudás • értékrend, kultúra, • egyensúlyi állapot	• Heller, 1927, 1943 • Muzslay, 1993 • Kopátsy, 2011 • Mc. Closkey, 2016

Forrás: saját szerkesztés

Az endogén növekedéselmélet a növekedés ütemének bővülését belső tényezőkre (a vállalkozó kreativitására, az új piacok megszerzésére, új szervezet kialakítására, új technológia bevezetésére) vezeti vissza. Az új növekedéselmélet a neoklasszikus közgazdaságtan értékrendjét átvéve, de új módszertan segítségével vizsgálja a növekedési pályát. Végezetül érdemes megemlíteni, hogy az evolúciós elmélet a fogyasztói igények állandó megújulásával magyarázza a növekedést.

A növekedéselméletek fentiekben vázolt összefüggéseinek rövid felvillantása mellett érdemes kitérni arra, hogy a második világháborút követően, az 1960-as évek első feléig tartó dinamikus gazdasági növekedés után egyre többen kritikával illették a kibocsátás „bűvöletét” (a neoliberalizmus mantrájává vált a mindig nagyobb és nagyobb ütemű növekedés). Mind többen teszik fel a kérdést (Weder di Mauro, 2007; Jackson, 2011; Miegel, 2010), hogy a jólét megteremtéséhez szükség van-e egyáltalában növekedésre, ill. milyen növekedésre van szükség?

A bírálatok többirányúak:

- Számos kritika éri az „önmagáért való” növekedést, amit a piac logikája diktál, azaz folyamatos és egyre bővülő fogyasztást, amely a termékek, szolgáltatások egyre rövidülő élettartamához vezetett. Az újabb és újabb javak megszerzése ugyanis nem jár automatikusan az elégedettség, ill. a jólét növekedésével (pl.: Scitovsky, 1990; Nelson, 2006; Amartya, 2001; Jackson, 2009).
- A Római Klub jelentése óta mind többen bírálják, hogy a növekedés ára az erőforrások kimerülése; a Római Klub 1972-ben megjelent (Növekedés határai című) jelentése már felhívta a figyelmet az ökológiai szempontokat mellőző növekedés veszélyeire. A mainstream közgazdaságtan (nem utolsósorban az ökológiai megközelítés egzaktságának hiányára hivatkozva) jórészt figyelmen kívül hagyja a jelentés készítőinek riasztó vízióit (Meadows, 1972, 2005; Brundtlandt, 1987; Nordhaus, 1992; Spence, 2011; Ferenc pápa, 2015).
- Nem újkeletűek a növekedés GDP-alapú mérésével kapcsolatos kritikák sem, azaz a növekedés rosszat is jónak elszámoló mérése

(Trebeck–Williams, 2019). A növekedés egyetlen, hosszú ideig megkérdőjelezhetetlen GDP-alapú mérőszámát egyre több bíráló érzi, részben, mert a társadalom számára a fontos és hasznos tételeket (pl.: a háztartási munka, gyermekek nevelése, stb.) nem vesz figyelembe, másrészt negatív következményekkel (pl.: természeti csapások stb.) járó események helyreállítását is pozitívan számolja el. Érdeemes utalni arra, hogy az 1929–30. évi hazai nemzeti jövedelemszámítások során már figyelembe vették a háztartási munka értékét is! (Matolcsy–Varga, 1936).

- Számos kritika érkezik a neoklasszikus közgazdaságtant, mert nem tud mit kezdeni az értékrenddel, ill. annak modellbe történő integrálásával. A gyönyör maximalizálása, a fájdalom és a szenvedés minimalizálása (a közgazdasági gondolkodásban Jeremy Bentham és John Stuart Mill hatására polgárjogot nyert utilitarizmus alapelvei) torz szemléletmód kialakulásához vezetett. Ezt a 20. század közepétől jelentkező eszméáramlatok (pl.: az egzisztencializmus, posztmodernitás, a „létezés megelőzi a lényegét” [Sartre] típusú gondolkodás, a „self-made man”-modellből és a liberális ideológiákból következő „szabadon megalkothatjuk önmagunkat” szemlélet, a posztmodernitás jelensége) tovább erősítették, negatív, öngerjesztő hatást gyakorolva az emberi viselkedésre. A normatív etikai elvek (pl.: Ne lopj! Ne légy korrupt! Ne harácsolj! stb.), a társadalomért felelősséget vállaló magatartás (pl.: Tegyél a közösségért! Segítsd az elesetteket! stb.) mintegy „ódivatúvá váltak (Mill, 1980).
- Az egyre nagyobb matematikai apparátust felvonultatott növekedési modellek növekvő absztrakciós szintje egyben az empirikus valóságtól való távolodást is jelenti, különösen, ha a modell a gazdaságot egy automatizmusok mentén működő rendszerhez hasonlítja.
- Egyensúly nélküli (felfújó) növekedés nem tartható fenn hosszabb távon (Matolcsy, 2015). Az a növekedés, amelyik a növekvő államadósságból meríti erejét, szükségszerűen visszaesik az adósság törlesztése során (növekedési áldozat).

A fent említett kritikák hatására kialakulóban van az ún. poszt-növekedésméлет, amely a jóllétet gazdasági növekedés nélkül is el tudja képzelni (Emunds et al. 2018).

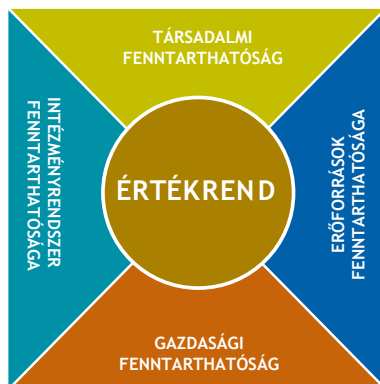
23.2. Értékrend és kultúraalapú növekedés

Az előbbiekben vázolt rövid elmélettörténeti áttekintésből is kitűnik, hogy az absztrakt modellek világán kívül van „jó” és „rossz” növekedés. Azaz olyan kibocsátásbővülés, ami összhangban áll a társadalom igényeivel és olyan, amely ellene hat, olyan, amelyik valós igényeket elégít ki, mások pedig a termelők-szolgáltatók által generált, indokolatlan igények teremtésére irányulnak. Ezért a közgazdaságtan-elmélet és a gazdaságpolitika művelői egyaránt (nem utolsósorban az előbbiekben felsorolt hiányosságok miatt) keresik a növekedés társadalmilag, gazdaságilag, ökológiailag elfogadható (új) modelljét (Muzslay, 1993; Mueller, 2015; Kocziszky, 2019).

Az értékrend és kultúraalapú növekedéselmélet ezt a hiányt kívánja betölteni avval, hogy integrálja az értékrendet, az adott közösség fenntartható kulturális örökségét, az ökológiai és a gazdaságtani elveket. Integrálja a kognitív szemléletet a társtudományok (etológia, filozófia, stb.) eredményeivel. Ennek a megközelítésnek a fókuszában már nem egyetlen tényező a haszon, hanem az igazságos, a tisztességes és a fenntartható gazdasági, valós igények kielégítésére irányuló kibocsátás áll, szemben a politikai liberalizmust leképező neoklasszikus közgazdasági irányzatokkal, amelyek a racionális individuum emberképét és a szabad piacot állítja a középpontba. Az etikus közgazdasági gondolkodás centrális eleme a másokért is felelősséget vállaló közösségi magatartás, ami azonban nem zárja ki a gazdaságosságot, hatékonyságot és a versenyt.

Ismerve a haszonelvűségre épülő közgazdasági szemlélet által okozott (okozható) károkat, aligha vitatható, hogy az etikai gondolkodásnak ismét integrálódnia kell a közgazdasági gondolkodás főáramába, enélkül aligha képzelhető el a társadalmi jóllét. Az integritás értelmében az etikai (igazságosság-méltányosság, tisztesség, fenntarthatóság, szolidaritás-társadalmi felelősségvállalás) és a gazdasági elvek egyenértékűek, egyenszilárdságúak.

6. ábra: Fenntartható piacgazdaság modellje

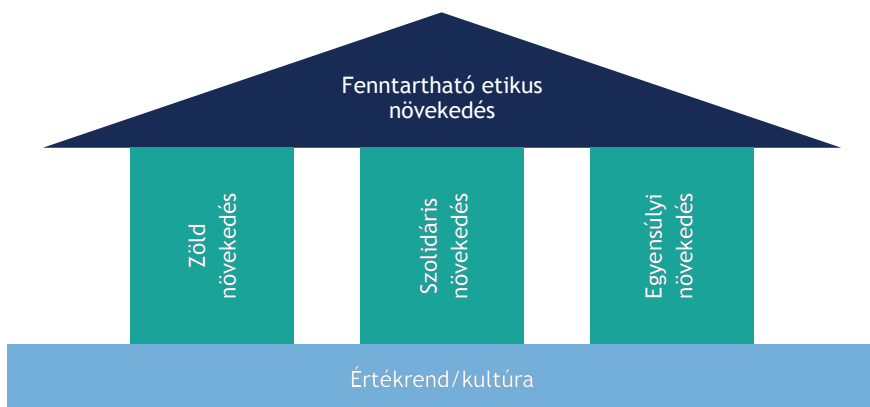

Forrás: saját szerkesztés

Nyilvánvaló, hogy a történelem során a társadalmak értékrendje, a gazdaságról, a gazdaság szereplőiről alkotott véleménye időről időre változik, a fenntartható társadalomnak azonban vannak állandó korok és izmusok felett álló értékei, mint a család, a szolidaritás, a szubszidiaritás, a felelősség, az ember méltósága, az emberi élet tisztelete.

Az etikus növekedés olyan értékrenden alapul, amely egyidejűleg biztosítja a zöld, a szociálisan érzékeny és az egyensúlyi növekedést (7. ábra).

7. ábra: Az értékrend és kultúraalapú gazdasági növekedés pillérei

Forrás: saját szerkesztés

A fenti három tényező nem vagylagos, hanem kapcsolódik és kiegészíti egymást. Ebben az esetben a leggyengébb elem határozza meg a növekedés sebezhető pontját, szűk keresztmetszetét. Azaz nem egyedül a piaci folyamatok vannak hatással egy társadalom jólétére, hanem olyan társadalmi és ökológiai célok teljesülése is, amelyek a polgárok mindennapi közérzetét, jólétét befolyásolják. Az értékrend és kultúra-alapú növekedés célja tehát fenntartható, jólétet biztosító növekedés, amely stabil értékrendre és kultúrára támaszkodik.

23.2.1. Értékrend és a kultúra szerepe a gazdasági növekedésben

A közgazdaságtani, ill. gazdasági gondolkodás alapvetően értékren- és kultúrafüggő (Heller, 1927; Sen, 1987, 2002; Huntington, 1998; Inglehart–Baker, 2000; Sebestyén, 2019), amit számos tényező (pl.: vallás, politikai izmusok, pénzügyi, politikai, tulajdonosi, menedzseri csoportok érdekei, adott közösség történelmi hagyományai stb.) befolyásolhatja, ill. tudatosan befolyásolja (Deth, 2001; Kocziszkzy, 2019). Bizonyos esetben ezek a tényezők egymást erősítik, más esetekben pedig gyengítik vagy kioltják egymást. Az értékrend időről időre változhat és változik is, amennyiben újabb erős hatás éri a kialakultat.

A modern közgazdaságtan már születése pillanatától az önérdeket helyezte előtérbe avval a később nem igazolt feltevessel, hogy a „láthatatlan kéz” biztosítja majd a társadalom jólétét. Ezt a (sajnálatos módon) mainstreammé vált felfogást erősíti, hogy napjainkra tovább erősödtek az individualista, egocentrikus értékrendi elemek. A szekularizáció, a tömegtermelés elterjedése, a gyártási kapacitások és technológiák ugrásszerű fejlődése nem kívánt mértékben megnövelte a fogyasztási és a nyereségvágyat, a gyors meggazdagodás ígérete pedig kedvezett a profitorientált individualizmus térnyerésének.

A városiasodó életvitel maga után vonta a kulturális hagyományoktól való távolodást, az önmegvalósítás fontosságának hirdetése pedig nem egy esetben az alapvető etikai elvek megsértéséhez és az önmérséklet hiányához (egyfajta hedonizmushoz) vezet, aminek negatív következményeit nap, mint nap tapasztaljuk (pl.: mások kihasználása, moral hazard piramisjátékok, korrupció stb.).

Az értékrend és kultúra háttérbe szorulásának következménye, hogy a közgazdaságtanban fokozatosan háttérbe szorultak az etikai elemek (Mueller, 2015). Ennek következménye, hogy a differenciálódó elméletek többsége csak bizonyos premisszák mellett tekinthető helytállónak, mert csak korlátozottan vizsgálja az irracionális emberi magatartást, a korlátlan haszonelvűség rendszerszintű következményeit. A neoklasszikus közgazdaságtan értékrendjét a profitmaximalizáló magatartásból, a racionális gondolkodásból, a piaci preferenciákból, továbbá a piac általános egyensúlyteremtő képességéből kiindulva vezeti le. A piacpárti értékek „megdönthetetlen” ideológiává csontosodtak.

Keynes és követőinek (pl.: Harrod, Shackle, Weintraub, Davidson, Minsky, Wells, Vickers stb.) értékrendjét a pénz és a materiális erőforrások integritása határozza meg. Ezzel szemben a neokeynesianusok (pl.: Robinson, Kaldor, Straffa, Kregel, Harcourt stb.) értékrendjében a reálgazdaság kap nagyobb hangsúlyt; megítélésük szerint a pénzügyi folyamatoknak a valós igényekhez, szükségletekhez kellene alkalmazkodniuk.

A neoklasszikus szintézis képviselőinek (pl.: Solow, Samuelson, Tobin, Clower, Hicks stb.) értékrendjében a tőke más erőforrásokkal egyenértékű. A velük ellentétes nézeteket valló monetarista közgazdák (pl.: Friedman, Brunner, Meltzer, Parkin, Laidler stb.) értékrendjében a pénzgazdaság előnyt élvez a reálgazdasággal szemben.

Az absztrakt matematikai közgazdaságtan minden olyan fogalmat és kauzális összefüggést kiírtott, ami nem számszerűsíthető, így modelljei értékmentessé váltak. (Valójában közel sem azok, hiszen a modellalkotáshoz használt adatok és folyamatok interpretációja sohasem független megalkotójuk értékrendjétől, ill. attól, aki az eredményeket elemzi, azokból következtetéseket von le.) Evvel szemben az értékrend alapú megközelítés szerint az etikai szemlélet nem adminisztratív eszköz, hanem egy olyan pénzügyi-gazdasági összefüggésrendszer megalapozója, ahol a motiváló erő a közösségi jóllét, amelyben meghatározó az egyének és a szervezetek értékrendje, normatív és önként vállalt morális elkötelezettsége.

Az egyes közgazdasági iskolák (a klasszikus, a neoklasszikus, a keynesi, az új neoklasszikus, monetarista és az etikai) közötti eltérés jórészt értékrendbeli különbségekre vezethető vissza, ami megjelenik az elosztásról, az újraelosztásról, az intézményi és a piaci koordinációról vallott elveikben is. Míg a klasszikus közgazdasági gondolkodásban (nem véletlenül, hiszen művelőinek többsége morálteológiai végzettséggel is rendelkezett) nyomaiban jelen voltak az etikai szempontok, a neoklasszikus közgazdaságtan eszmerendszeréből ezek az elvek fokozatosan kiszorultak (2. táblázat).

2. táblázat: Közgazdaságtani iskolák értékrendi elemei

iskola funkció	klasszikus közgazda- ságtan	neoklasszikus - új neoklasz- szikus közgazda- ságtan	keynesi közgazda- ságtan	monetarista közgazda- ságtan	etikus közgazda- ságtan
elosztás	• ár • piac • gazdaság szereplői jól informáltak	• piaci törvények és a hatékonyság, ill. haszonelvűség alapján	• az ármechanizmus szabályozza, hogy miből állítsanak elő	• piaci hatékonyság • verseny	• méltányosság • igazságosság • környezettudatosság • javak egyetemes rendeltetése
újraelosztás	• ellenzik, mert gátolja a piaci folyamatokat, visszafogja a vagyon gyarapodását	• hatékonyság és normaelvűség	• államnak keresletet kell teremtenie	• piaci hatékonyság dominál	• szociális érzékenység • térbeli igazságosság • környezettudatosság • szolidaritás és szubszidiaritás
intézményi koordináció	• gyenge állam	• parciális jelentőségű	• állami kereslet teremtés	• az állam „rossz gazda” • minimális állami szerepvállalás • pénz menynyisége jegybanki alapkamat-tal szabályozható	• erős állam • etikus állam • jogszerű állam
piaci koordináció	• nincs rá szükség (laissez-faire), megzavarja a tökéletes egyensúlyt	• piacnak egyensúlyteremtő képessége van • verseny • kínálat teremtés	• kereslet teremtés	• szükséges rossz	• az állami beavatkozásra szükség van

Forrás: saját szerkesztés

Közgazdaságtan-oktatásunk még mindig ezt a homo oeconomicus szemléletet veszi alapul, amikor a nyereség maximalizálását tűzi ki célul. Az emberek értékrendjének hatásait jórészt kizárja az árak és a mennyiség, a kereslet és a kínálat közötti összefüggések vizsgálata során. Evvel a szemlélettel szakít az etikai közgazdaságtan, amely az elosztás, újraelosztás, az intézményi és a piaci koordináció rendszerébe olyan értékrendi elemekre épít, mint a méltányosság, az igazságosság, a környezettudatos fenntarthatóság, a szociális érzékenység.

Az etikus közgazdaságtan értékrendjében az anyagi javak kielégítése csak az egyik tényező. A növekedés kényszere ugyanis a szükségletek folyamatos és növekvő újratermelődéséhez, a szűkösség bővüléséhez, az egyenlőtlenségek növekedéséhez vezet. Ez a túlhasznált kereslet felesleges javak megszerzésére ösztönöz, ami újabb felesleges keresletet generál. (A szakirodalom evvel kapcsolatosan számos példát említ, pl.: az alkoholfogyasztás növekedését, ill. az alkoholizmussal kapcsolatos problémák kezelését, az édességek túlfogyasztását és a növekvő számú cukorbeteg kezelésének igényét stb., Trebeck–Williams, 2019.)

8. ábra: A fenntartható piacgazdaság értékrendi elemei

Forrás: saját szerkesztés

Az etikus közgazdaságtan nem értéksemleges. Értékrendje, világképe több, mint az anyagi gyarapodás, a vagyon és a megtakarítás, az anyagi jólét. Fontos eleme a család, a nemzet és a gazdaság.

2. keretes írás

Már a bölcс görögöket és rómaiakat is élénken foglalkoztatta

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a gazdasági kibocsátás nagysága, szerkezete, hasznosulása milyen kapcsolatban áll az adott közösség értékrendjével és etikájával? Másképpen fogalmazva: milyen értékrend támogatja egy közösségi gazdaság érdekeit.

A válasz megfogalmazására érdemes visszanyúlni a klasszikus szerzők írásaihoz.

Az ókori filozófusok munkáiban a gazdasági tevékenységhez (*oikosz*) szorosan kapcsolódtak az etikai elvárások (*ethosz*). Ezt példázza Arisztotelész gazdaságbölcselete is, amely abból indul ki, hogy a közgazdaságtan funkciója a közösség boldogulásának elősegítése!

„Minthogy minden városállamban egy bizonyos fajta közösséget ismerhetünk fel, s minden közösség nyilván valami közjó megvalósítására alakult (mert hiszen az emberek mindent jónak látszó cél érdekében tesznek), világos, hogy noha mindezek valami jó elérésére törekszenek, a legfőbb jó elérésére elsősorban mégis az a legfelsőbbrendű közösség törekszik, amely a többi mind magában foglalja.” (Arisztotelész: *Politika*. Első könyv, p. 1.)

A fentieket olvasva egyértelmű, hogy Arisztotelész „természetes gondolkodásnak” a családi közösség megőrzése melletti elköteleződést, „természetellenesnek” pedig a közösség kárára történő vagyonszerzést és a felhalmozást tartotta.

Platón *Az állam* c. munkájában Szókratész és Kephalosz közötti képzelt párbeszéd formájában arra a kérdésre, hogy „mit nyertél a sok vagyon élvezetéből”, azt a választ adja, hogy „a szép öregség dajkája” a tisztesség,

a másokat ki nem semmiző, a törvényeket betartó magatartás (Platón, 1989. Első könyv, p. 6.). Teleologikus etikájának középpontjában az erény, az erényes életre való törekvés áll, ahol az egyes emberek jóléte, ill. boldogulása nem választható el a közösség (állam) jólététől. Azaz a gazdasági kibocsátás, ill. annak növekedése nem lehet kizárólag egy szűk kisebbség haszna.

A világvallások Szent könyvei törvények, példázatok, kinyilatkoztatások formájában foglalnak állást, adnak iránymutatást a gazdasággal kapcsolatos értékrendi kérdésekben is (Varga, 2013).

Az Újszövetségben fontos helyet foglal el a gazdaság, a gazdagodással, a gazdagokkal kapcsolatos etikai példázatok.

„Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?” (Mt 16, 26).

„Ha bőségben is él valaki, életét akkor sem a vagyona tartja meg” (Lk 12, 15 b).

A középkori európai skolasztikus gondolkodás közgazdasági szemléletében mindkét hagyomány megjelenik: erősen érezhető egyrészt az Újszövetség hatása; másrészt gazdasági cselekvésről szóló írásaiban Aquinói Tamás beépítette a görög filozófusok kölcsönös igazságosságra vonatkozó tételét, mely szerint minden gazdasági tevékenységnek a közjót kell szolgálnia (Aquinói, 2002).

Hippói Szt. Ágoston különös jelentőséget helyezett az értékrendre, mert megfogalmazása szerint az jelöli ki az emberi cselekvés célját, a normák pedig meghatározzák az ahhoz vezető utat. Ezért a normákat (törvényeket) nem az egyes emberek érdekeinek megfelelően, hanem a közösség hasznára kell formálni. Ezzel egyidejűleg elítélték, büntetendőnek tartották a közösség kárára történő haszonszerzést, a korrupciót. Az ezt szankcionáló szabályok nem függetlenek a törvényhozók és alkalmazók tisztességétől, elkötelezettségétől (Kocziszký–Kardkovács, 2020). A korrupció ugyanis rombolja a özbizalmat, negatívan befolyásolja a közösség aktivitását, csökkenti a gazdaságok kibocsátását (OECD, 2013).

A Nagy Francia Forradalom „szabadság, testvériség, egyenlőség” jelmondata alapján megindult értékrendi változások komoly hatással voltak a közgazdasági gondolkodásra, illetve az azt formáló értékrendi és etikai elvekre. Hatására alakult ki a racionális emberi viselkedésbe, a felvilágosult önérdek követésébe, a piac mindenhatóságába vetett hit. Az „erkölcsi érzelem” elutasításának jelentős szerepe lett abban, hogy a szabadságból nem egy esetben szabadosság, az egyenlőségből pedig növekvő mértékű egyenlőtlenség alakult ki.

Nincs ez másképpen napjainkban sem! A piacok tökéletlensége (egyenlőtlen informáltság, méretbeli különbségek, eltérő érdekérvényesítési képességek stb.) etikai kérdések sokaságát veti fel. Ezekre egyéni szinten adunk választ, de az egyéni válaszokra írott és íratlan társadalmi normák vannak hatással. A normák elfogadása optimális esetben demokratikus megegyezés eredményei. Az így megalkotott törvények és jogszabályok betartása nem független az adott társadalom kultúrájától és hagyományaitól, betartatása pedig a törvényhozók és alkalmazók tisztességétől, elkötelezettségétől (Kocziszký-Kardkovács, 2020), ami viszont nem független az egyéni elkötelezettségtől. A kör tehát záródik.

Érdemes tehát megszívlelni a klasszikusok tanításait. Ebben az írástudóknak a felelőssége nem kevés!

Ennek megfelelően újra kell fogalmazni a közgazdaságtani, üzemgazdaságtani célfüggvényeket olyan formában, hogy az magában foglalja a korlátokat állító etikai megfontolásokat is!

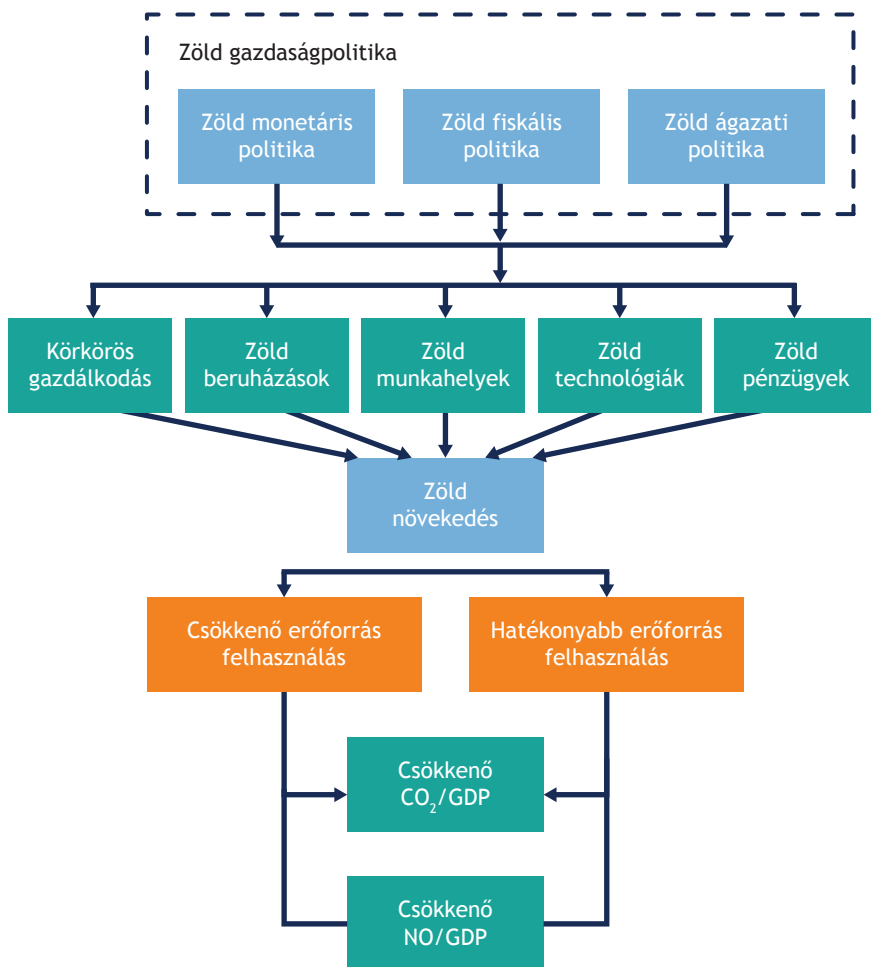
23.2.2. Zöld növekedés

A gazdasági növekedésnek környezeti ára van. A Római Klub jelentése óta (A növekedés határai) a közgazdaság-tudomány is a korábban nagyobb figyelmet fordít a természeti környezetben lejátszódó folyamatokra, ill. vizsgálja, hogyan hozható összhangba a gazdasági kibocsátás az ökológiai viszonyokkal, hogyan csökkenthető a természeti

erőforrások felhasználása (a zöld növekedés azonban nem azonos azzal a „zöld” felfogással, amely alapvetően politikai célokat szolgál).

Az etikus gazdasági növekedés zöld (karbonmentes) növekedés, azaz a kibocsátás bővülése csökkenő és hatékonyabb erőforrás-felhasználás mellett megy végbe (9. ábra).

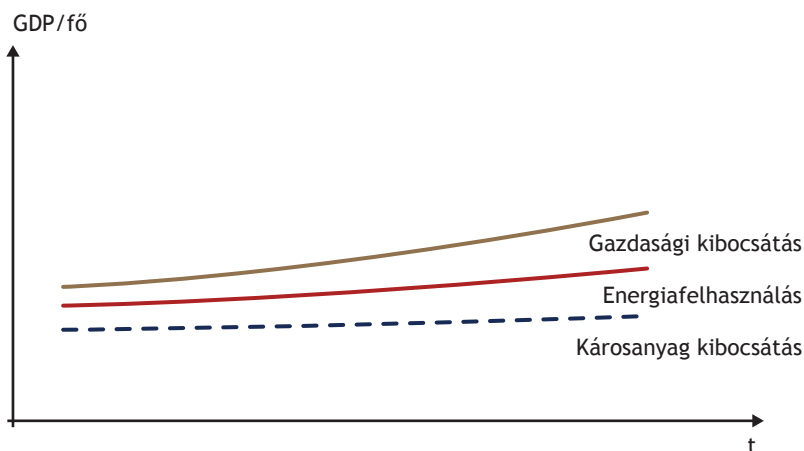
9. ábra: Zöld növekedés hatáslánca

Forrás: saját szerkesztés

Optimális esetben a gazdasági növekedés pályája elválik az energiafelhasználás és a károsanyag-kibocsátás pályájától. Azaz a gazdasági kibocsátás növekedési üteme nagyobb, mint az ökológiai lábnyom és a nem regenerálódó természeti erőforrások felhasználása. Abszolút elválás (zöld növekedés) esetében úgy nő a kibocsátás, hogy az ökológiai terhelés csökken (10. ábra).

10. ábra: A gazdasági kibocsátás, az energiafelhasználás és a károsanyag-kibocsátás pályáinak elválása zöld növekedés esetében

Forrás: saját szerkesztés

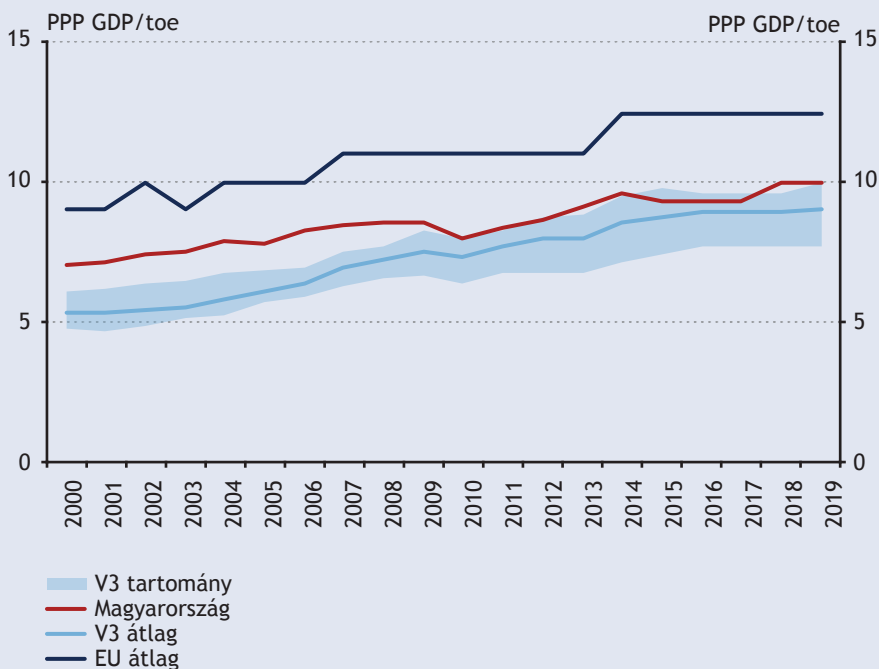
Az értékrend alapú növekedés megteremtéséhez új, a termékek és a szolgáltatások életciklusát radikálisan megnövelő üzleti modellekre, az azt támogató szabályozási rendszerre, továbbá fogyasztói kultúra változására van szükség.

3. keretes írás

Az elválás még mindig lassú

Az energiafelhasználás hatékonysága fontos eleme az ökológiai hatékonyságnak, ugyanis minél több termék és szolgáltatás állítható elő egységni energiafelhasználás mellett, környezeti szempontból annál hatékonyabb és fenntarthatóbb a termelési folyamat.

11. ábra: V4-országok energiafelhasználásának hatékonysága

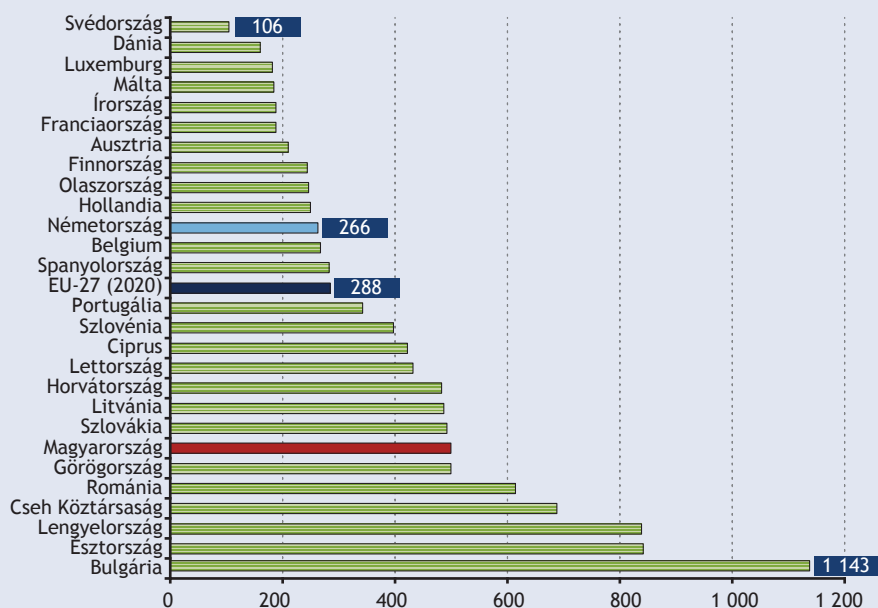
Megjegyzés: A vásárlóerő paritáson számolt GDP és a tonna olajegyenérték hányadosa

Forrás: IEA alapján MNB-számítás

A magyar gazdaság energiafelhasználásának hatékonysága nemzetközi összehasonlításban évről évre javul, de az Európai Unió átlagától még mindig elmaradunk: annak mintegy 80 százaléka a hazai energiahatékonyság. Ugyanakkor a visegrádi országok közül az elmúlt két évtized szinte

valamennyi évében hazánk teljesített a legjobban. A V3 országok átlaga az EU-átlagának 73 százaléka volt 2019-ben (12. ábra).

12. ábra: Üvegházhatású gázok kibocsátása az EU-ban (2018)

Megjegyzés: CO₂ - GDP (tonna - mill. euró)

Forrás: <https://www.ee2.europa.eu/data-and/maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer>. 2020. 08. 25.

23.2.3. Szolidáris növekedés

Számos jel utal arra, hogy a gazdasági növekedést mindenek elé helyező vízió zsákutca. Egyre többen ismerik fel, hogy a gazdasági kibocsátás állandó exponenciális növekedése nélkül is van esély a jólét megteremtésére (Jackson, 2016).

Az értékrend és kultúraalapú növekedés – szemben a „tisztán” piaci eszközökkel biztosított gazdasági prosperitással – a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek tompítására, a társadalmi szolidaritás

megteremtésére törekszik. Támogatja egyrészt az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került csoportokat, másrészt olyan értékrendi és kulturális háttérrel biztosít, amelynek hatására a leszakadt, hátrányos helyzetű társadalmi csoportok maguk is tenni akarnak helyzetük jobbra fordulása érdekében.

A közgazdaságtan fő áramlatai csak érintőlegesen foglalkoznak evvel a kérdéssel, holott az egészségtelen ütemben növekvő egyenlőtlenséget a társadalom döntő többsége elfogadhatatlannak tartja.

Az empirikus vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy azok az országok, ahol a jövedelmi és a vagyoni egyenlőtlenségek drasztikusan nőnek, ott hosszabb távon a gazdasági növekedés és a recesszió utáni helyreállítás is lassabb (Giugale, 2016; Cingano, 2014; Ostry et al. 2014).

A szolidáris növekedés három pillére:

- az arányosság, méltányosság, hatékonyság és területi egyensúly;
- a szubszidiaritás és társadalmi felelősségvállalás;
- az igazságosság.

a) Arányosság, méltányosság, hatékonyság, területi egyensúly szerepe a gazdasági növekedésben

A gazdasági növekedés az empirikus megfigyelések szerint eltérő mértékű területi kibocsátás mellett megy végbe. Centrumok (többnyire a fővárosok és a nagyvárosok) és perifériák közötti olló egyre nyitottabbá válik, ennek hatására növekedési lejtők alakultak ki, ami ellentmond a területi egyensúly elvének.

Az értékrend és kultúraalapú növekedés az endogénitásra épül, azaz a növekedés üteme nemcsak kívülről determinált, hanem a belső öntanulás, kreativitás, szorgalom és termelékenység eredménye, amit az állami újraelosztás és forrásallokáció támogat. Ennek a támogatásnak azonban korláatosnak és hatékornynak kell lennie.

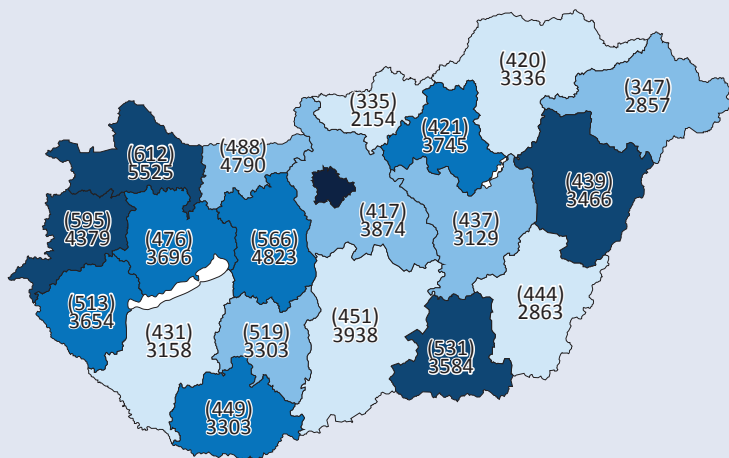
4. keretes írás

A területi egységek közötti egyenlőtlenségek állandósultak

A gazdasági növekedés üteme, mint azt az empirikus elemzések sora is igazolja, a rendelkezésre álló erőforrások, geográfiai adottságok, a humán tőke, a tőkevonzó-képesség stb. függvényében különböző. Kérdés, hogy a makrogazdasági növekedés milyen hatással van a kibocsátás területi különbségeire. Azaz a makrogazdasági kibocsátás növekedése nem biztosítja automatikusan a térbeli egyensúly kialakulását (Benedek, 2019). Ebben a történelmi és kulturális hagyományoknak is fontos szerepe van (Kocziszky, 2021). Ellenkezőleg, a növekedési ütem állandósulása tartós különbségekhez vezet.

A hazai statisztikák egybehangzóan azt igazolják, hogy az elmúlt 25 évben valamennyi magyar megye kibocsátása nőtt, de a remélt konvergencia nem következett be. Miközben Budapest fajlagos kibocsátása az EU-átlag 151 százaléka, a dél-dunántúli és az észak-magyarországi megyék fajlagos GDP-je mindössze az európai uniós átlag 50 százaléka (2019).

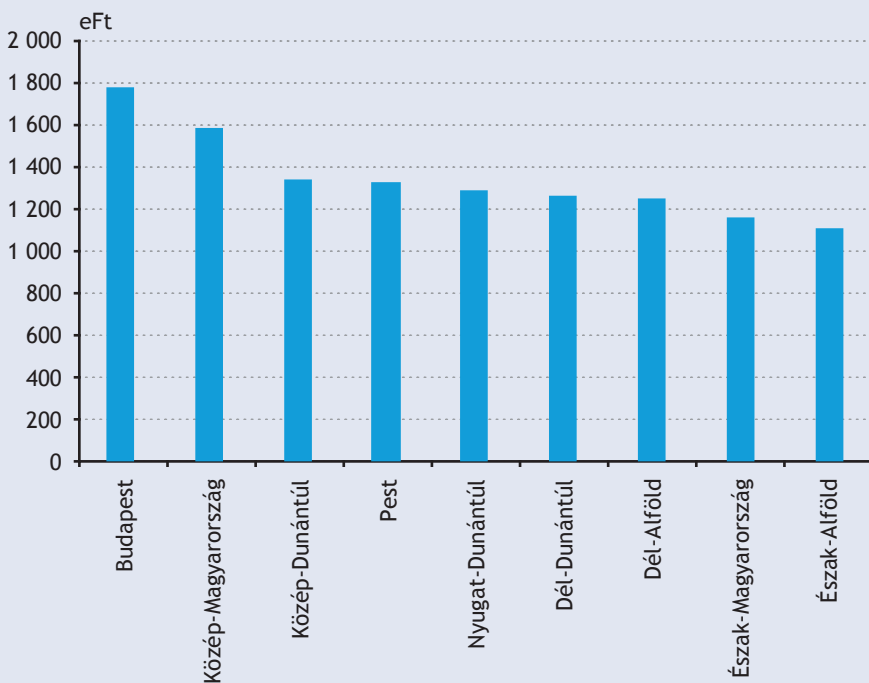
13. ábra: Megyei fajlagos GDP megoszlásának változása
(1995-2019) ezer Ft/fő

Forrás: KSH-adatok alapján

A hazai területi egyenlőtlenségek állandósulásához jelentős mértékben hozzájárul a gazdaság szerkezetének különbözősége, ill. az egyes ágazatok eltérő hozzáadott értéke, a munkaképes korú lakosság eltérő iskolai végzettsége, eltérő korfája, fogyasztási (14. ábra) és felhalmozási halandósága, az elmúlt évtizedek során kialakult gazdasági struktúra (a pálya függőség) is.

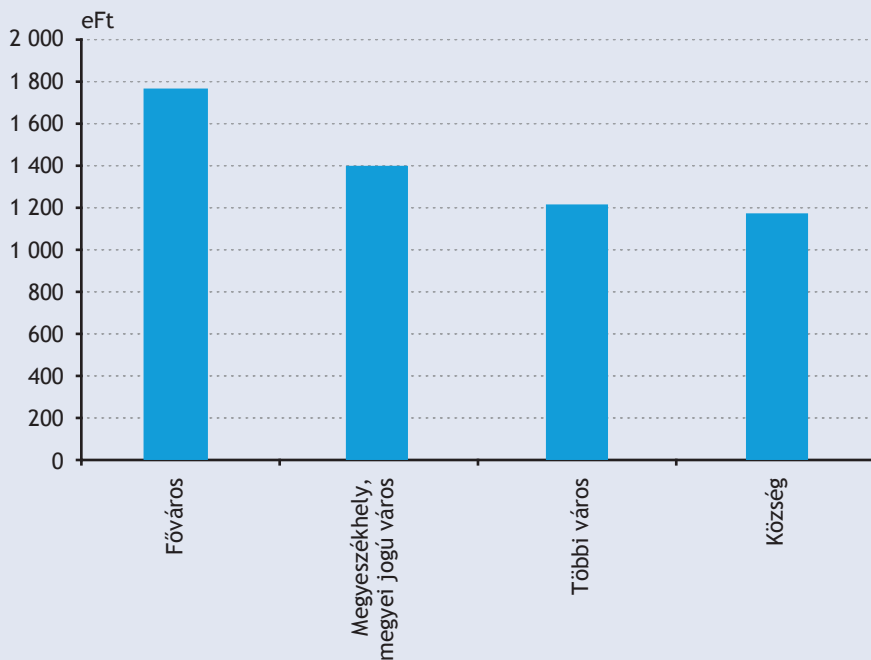
14. ábra: Egy főre eső éves fogyasztási kiadás területi megoszlása (2019)

Forrás: MNB adatai alapján saját szerkesztés

Az egyenlőtlenségek hatására településtípusoktól függő fogyasztási lejtő alakult ki a főváros és a kis lélekszámú, az ún. aprófalvas települések között (15. ábra).

15. ábra: Egy főre jutó éves fogyasztási kiadások településtípusok szerint (2019)

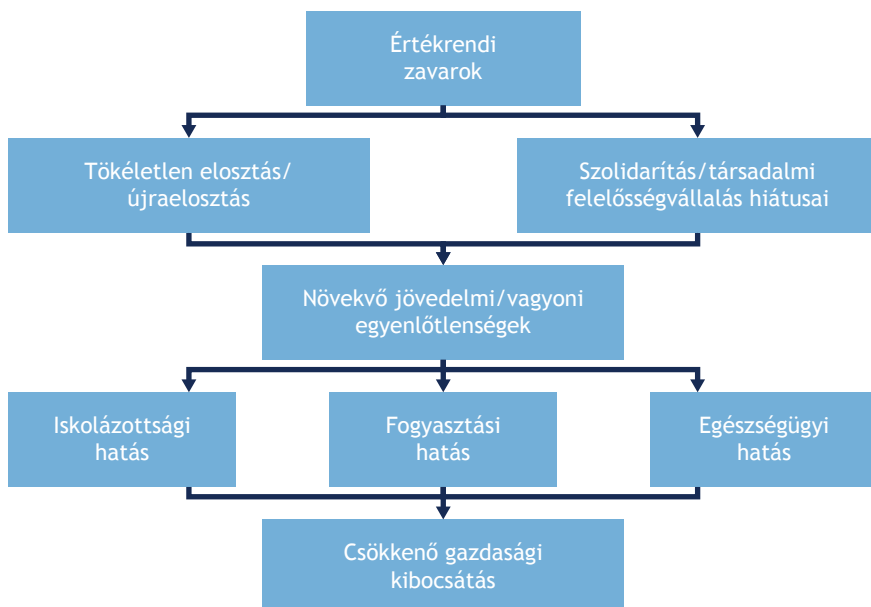

Forrás: MNB adatai alapján saját szerkesztés

b) Szubszidiaritás, társadalmi felelősségvállalás

A gazdaság piaci működése a gyakorlatban olyan feszültségeket idéz elő, amelyek kezelése értékrendi elkötelezettségtől is függ. Ezek nemcsak az egyénre, hanem a szűkebb és tágabb közösségekre is hatással vannak (16. ábra).

16. ábra: Szolidaritás, társadalmi felelősségvállalás hiátusainak hatása a gazdasági kibocsátásra

Forrás: saját szerkesztés

Ezek közé tartoznak az önhibájukon kívül hátrányos helyzetben lévők, akik a gazdasági növekedés jótékony hatásaiból nem részesülnek. A társadalom szerencsésebb helyzetben lévő tagjainak ezt a társadalmi felelősségvállalás keretei között korrigálniuk kell.

A társadalmi felelősségvállalás nem lehet PR-fogás, s nem azonos a jótékonykodással. A GDP-nek kulcsfontosságú szociális javakat kell biztosítania.

A szubszidiaritás elve szerint: az egyén felelőssége az öngondoskodás, amennyiben az egyén arra rászorul, úgy a szűkebb vagy tágabb közösség tagjainak, végső soron az államnak kell segítséget nyújtania.

Az MNB társadalmi felelősségvállalási stratégiája

c) Elosztás és az újraelosztás igazságossága

A társadalomkutatók körében a legtöbbet vitatott kérdések egyike (az ókortól) az igazságosság, nem véletlenül, hiszen számtalan összefüggésben tehető fel kérdés (pl.: munkabér, ár, adó, támogatás, szociális és egészségügyi ellátás stb.), hogy igazságos-e. (Evvel is magyarázható, hogy az igazságossággal nemcsak az egyházi tanító hivatalok, hanem a közgazdaság-tudomány is intenzívebben foglalkozik.)

Az igazságossággal kapcsolatos számtalan definíció közül érdemes Rawls álláspontját kiemelni, amely szerint a társadalmi együttműködés alapja az igazságosság, azaz bizonyos dolgok (javak) mindenki számára elérhetőek kell, hogy legyenek (Rawls, 1997).

A tisztán piaci rendszer működése a gyakorlatban állandó torzulásokat eredményez, nem biztosítja az alapvető közjavakhoz való igazságos hozzáférést. Ezeket a durva elosztási hibákat csak úgy lehet orvosolni, ha a gazdasági kibocsátás terhére bizonyos alapvető közjavakat és közszolgáltatásokat biztosítanak. Ennek finanszírozási feltételét a torzító hatású adók és támogatások jelentik.

A fentiek ismeretében jogosan tehető fel a kérdés, hogy a kibocsátás és az igazságosság milyen kapcsolatban van egymással? Másképpen fogalmazva: a nagyobb kibocsátás igazságosabb elosztást, ill. újraelosztást eredményez?

Álláspontunk szerint az igazságosság nem üres fogalom, nem „út a szolgaságba” (Hayek, 1991). Érdemes azonban elgondolkodni azon, hogy az empirikus vizsgálatok adatai szerint a nagyobb kibocsátás nem indukál automatikusan igazságosabb elosztást, ill. újraelosztást (Siposné Nándori, 2011; Keeley, 2015), nem csökkenti a jövedelmi különbségeket (esetenként növeli, ami tovább nyitja a szegények és gazdagok közötti vagyoni ollót, amit Platón 1:4 arányban tartott optimálisnak). Azaz, a felmérések nem igazolják Kuznets jövedelmi kiegyenlítődéssel kapcsolatos hipotézisét (Kuznets, 1955).

A jövedelmi kiegyenlítődést a munkabéreköltségek és a GDP, valamint a hozzáadott értéktartás együttmozgása teremtheti meg.

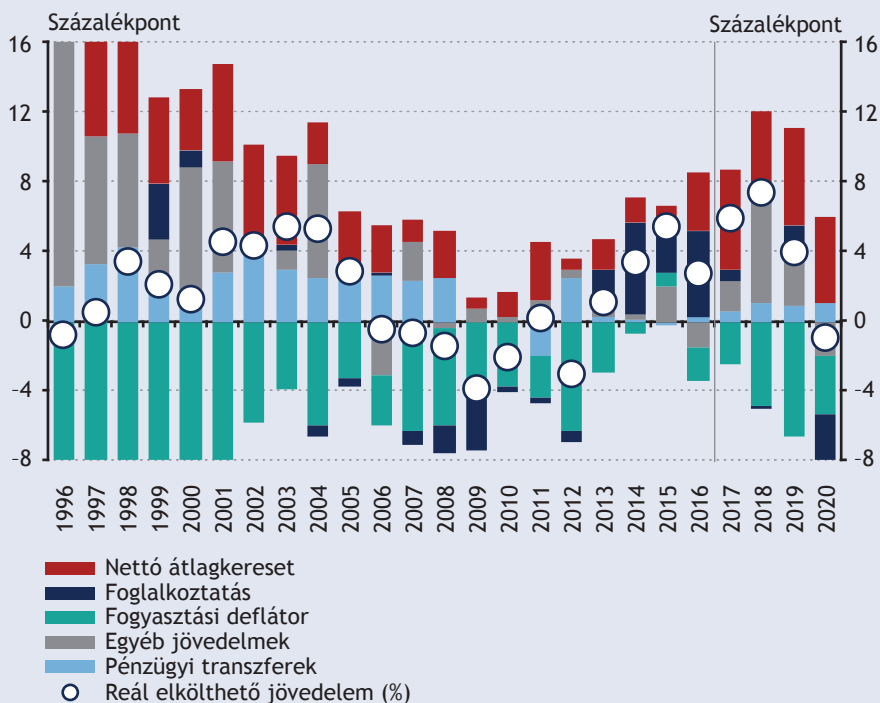
5. keretes írás

A jövedelem, a GDP és a hozzáadott érték közötti kapcsolat

Az igazságos elosztást jellemzi, hogy a GDP alakulása mellett hogyan változik a munkavállalók, családok jövedelme, azaz a keresetek mellett az egyéb jövedelmek (pl.: egyéni vállalkozók bevételei) és az állam pénzbeli juttatásai (pénzügyi transferek). A pénzügyi válságot követő években a reáljövedelmek bővülése a foglalkoztatottak számának emelkedésének volt köszönhető. 2017-től viszont a teljes foglalkoztatás megközelítésével párhuzamosan a bérek emelkedése járult hozzá döntően a jövedelmek bővüléséhez.

A családok anyagi helyzetének javulását jól mutatja, hogy a reáljövedelmek növekedési dinamikája 2015 óta meghaladta a kibocsátás dinamikáját. A jövedelmek emelkedése mellett a lakossági fogyasztás érdemi bővülését is megfigyelhettük az elmúlt években, ami érdemben hozzájárult a GDP-növekedéshez. 2020-ban a mérsékelt munkaerőpiaci alkalmazkodás hatására a GDP-vel ellentétben – az egyéb jövedelmek csökkenésének, valamint az átlagkeresetek emelkedésének eredőjeként – a reáljövedelmek csak kisebb mértékben estek vissza (17. ábra).

17. ábra: A lakossági reáljövedelem szerkezete és a GDP kapcsolata Magyarországon

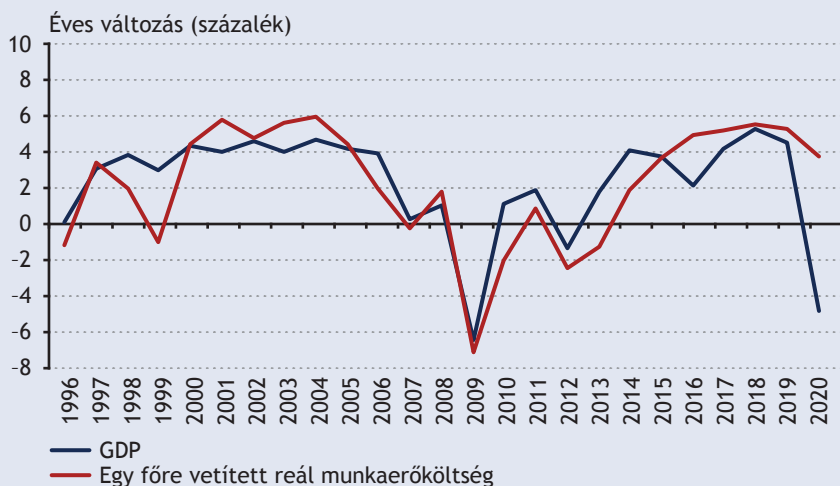

Forrás: MNB

A gazdasági növekedés mellett fontos annak a vizsgálata, hogy a nemzeti jövedelem növekedésének mekkora része jut el a munkavállalókhoz, családokhoz. A jövedelmek oldaláról történő megközelítés szerint a GDP felbontható munkajövedelemre és tőkejövedelemre (bruttó működési eredmény + vegyes jövedelem). A munkajövedelem irányadó indikátora lehet a családok jövedelmének. Ennek éves változása együtt mozog a GDP dinamikájával, ami alól kivétel a koronavírus hatására speciális 2020-as év (18. ábra). A munkajövedelmek (bérköltségek) GDP-hez viszonyított aránya a bérhányad, ami 2015 óta érdemben nőtt.

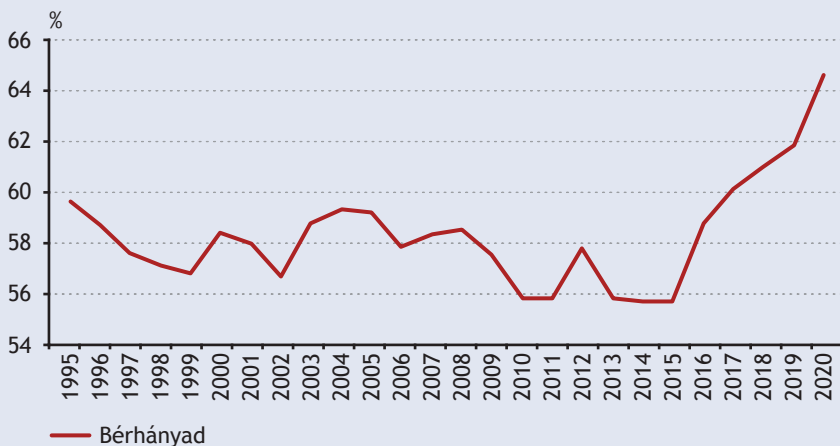
A tavalyi évben a mérsékelt munkaerőpiaci alkalmazkodás hatására a GDP-vel ellentétben a munkaerőköltség csak kisebb mértékben esett vissza, melynek köszönhetően a bérhányad azelmúlt években is nőtt (19. ábra).

18. ábra: Az egy főre eső GDP és a fajlagos reál munkabérek költsége kapcsolata hazánkban

Forrás: MNB

19. ábra: A bérhányad változása Magyarországon

Forrás: MNB becslés

23.2.4. Egyensúlyi növekedés

A neoklasszikus közgazdaságtan az egyensúlyi növekedés fogalmát a „steady-state” állapothoz, azaz az állandó, folytonos, egyenletesen bővülő kibocsátáshoz köti, miközben nyilvánvaló, hogy: „Ilyen állapot azonban csak villanásszerűen alakulhat ki, a gazdaság ettől állandóan eltér, majd újból ezen állapot felé törekszik” (Erdős, 2003. p.: 13).

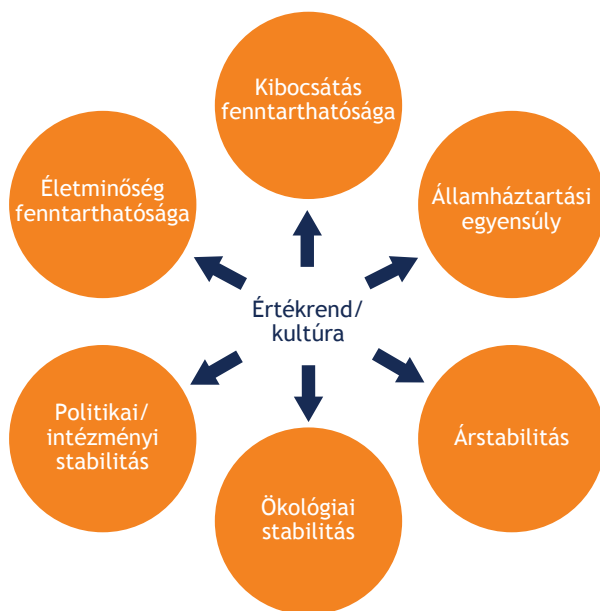
Makrogazdasági egyensúlytalanságnak számos oka lehet, így pl.:

- gazdaságpolitikai hibák (pl.: beruházások, fejlesztések elmaradása stb.);
- kizárólag hitelre alapozó növekedés (a vásárlóerő gyorsabban nő, mint a jövedelem);
- fiskális túllövések (pl.: nem produktív kiadások túlsúlya, állami bevételek elmaradása stb.);
- spekuláció, nemzeti fizetőeszköz elleni támadások;
- monetáris politikai hibák (pl.: a pénzteremtés és az államadósság összekapcsolása);
- unfair intézményrendszer (pl.: korrupció, magántulajdon bizonytalansága stb.).

Az értékrend és kultúraalapú gazdasági kibocsátás nem túlfeszített. Lehetőséget biztosít egyrészt korlátozott állami beavatkozásra (extern növekedés), de szervesen épít az önkontrollra és az intern növekedést biztosító helyi erőforrásokra.

Értékrendi kérdés, hogy kinek, minek a terhére alakul ki, válik fenntarthatóvá a gazdasági növekedés. Egyensúlyhiány mellett nem képzelhető el tartós egyensúlyi növekedés (20. ábra). Hibás tehát az egyensúlyt és a növekedést szembe állító szemlélet (Matolcsy, 2015; Scherhorn, 2016; Plumpe, 2010).

20. ábra: Egyensúlyi növekedés feltételei

Forrás: saját szerkesztés

Az egyensúlyhiányos (disequilibrium) gazdasági növekedés kockázata, hogy a kibocsátás bővülése hitelből történik, amelynek visszafizetése a későbbi növekedést gátolja, ami az államadósság növekedéséhez vezet, ami a gazdaságot sebezhetővé teszi (Matolcsy, 2015).

Csak az a gazdaságpolitika fenntartható tehát, amely a gazdasági növekedést valamennyi részpiac egyensúlyának megőrzése mellett biztosítja.

23.3. Az értékalapú növekedés mérhetősége

Az előbbiekből egyértelműen kiolvasható, hogy olyan gazdasági növekedésre (gazdaságpolitikákra) van szükség, amely egyidejűleg biztosítja a mértékletes fogyasztást, az igazságosságos elosztást, a környezeti fenntarthatóságot, egészségesebb életkörülményeket.

Nem újszerű az a felismerés, hogy a GDP, bár fontos mutatója a gazdasági növekedésnek, de nem alkalmas ezeknek a tényezőknek az egyidejű figyelembevételére (EU, 2009; Stiglitz Sen–Fitoussi, 2009). Ennek a hiányosságnak a kiküszöbölése érdekében számos alternatív (aggregált) mutató bevezetésére (pl.: gazdasági jólét indexe: MEW-Measure of Economic Welfare, Nordhaus Tobin, 1972; ISEW-Index of Sustainable Economic Welfare, Daly – Cobb, 2007; Measures of Australia Progress, ABS 2010; Canadian Index of Wellbeing, 2011; GPI-Genuine Progress Indicator: valódi fejlődés mutatója; SPI-Social Progress Index: társadalmi fejlődés indexe; (Schmidt–Moore, 2012); HDI-Human Development Index: humán fejlettség indexe, stb.) született javaslat, de a gyakorlatban (a humán fejlettségi index kivételével) alig találunk példát egységesen elfogadott, idősoros alkalmazásukra egyrészt az adatok megbízhatatlansága, másrészt módszertani problémái miatt.

Nem járt több sikerrel az EU ajánlása sem, amely a növekedés mérésére új, többtényezős mutató bevezetését javasolja, amely figyelembe veszi (EU, 2009):

- az egészséget: a lakosság hány százaléka képes saját elképzelése szerint alakítani az életét úgy, hogy eközben nem ütközik fizikai akadályba sem „belső” tényezők (betegség, fogyaték), sem „külső” tényezők (bűnözés és fogság) miatt.
- az anyagi jólétet: a standardizált, vásárlóerő-paritáson mért átlagjövedelmet (az országokra jellemző vásárlóerő az adott országok közötti árkülönbségeknek megfelelő korrekció segítségével válik összevethetővé).
- a hozzáférést a közszolgáltatásokhoz: a GDP egészségügyre, oktatásra, tömegközlekedésre, lakhatásra és kultúrára fordított részarányát.
- a társadalmi részvételt: a 20 és 65 év közötti, fizetett munkát és a 20 éves, valamint annál idősebb, önkéntes munkát végző lakosság részarányát. (A fizetett munkavégzés mellett a különféle szociális és

társadalmi struktúrák fenntartásához fontos az önkéntes munkában való részvétel, ami részben megtöri a gazdasági szempontok dominanciáját.)

- a szabadidőt: a 20 és 65 év közötti lakosság szabad óráinak átlagos mennyiségét (arról az időről van szó, amelyet nem töltenek tanulással és fizetett vagy nem fizetett munkával beleszámítva az utazási időt, a háztartási munkát és a környezetükben élők ellátásával, gondozásával összefüggő feladatokat is).
- a polgárok életterének minőségét: a természeti területek nagyságát az ország összterületéhez viszonyítva, a légszennyezésnek ki nem tett lakosság százalékos arányát.

Megítélésünk szerint is a hagyományos GDP-számítás mellett és helyett érdemes egy olyan komplexebb megközelítést alkalmazni a gazdasági növekedés mérésekor, amely jobban illusztrálja, hogy a társadalom milyen mértékben haszonélvezője a gazdasági növekedésnek (6. keretes írás).

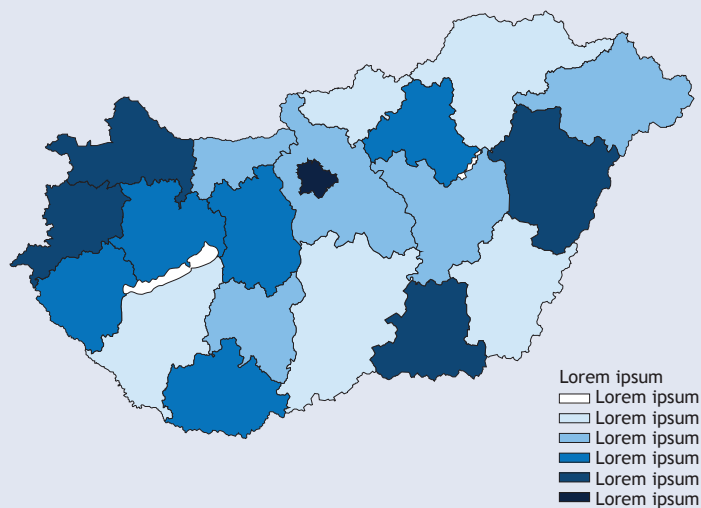
6. keretes írás

Értékrend alapú növekedés hazai klaszterei

Az európai uniós ajánlást is figyelembe véve négy indikátor főcsoportot képeztünk: *területi gazdaság* (foglalkoztatottság, ágazatok hozzáadott értéke, munkanélküliség); *jövedelmi és szociális viszonyok* (háztartások jövedelme, szegénységi ráta, eltartottsági ráta); *környezet állapota* (zöldfelületek aránya, energiafelhasználás CO₂-kibocsátás); *lakosság egészségügyi helyzete* (születéskor várható átlagos élettartam, egészségben eltöltött évek száma).

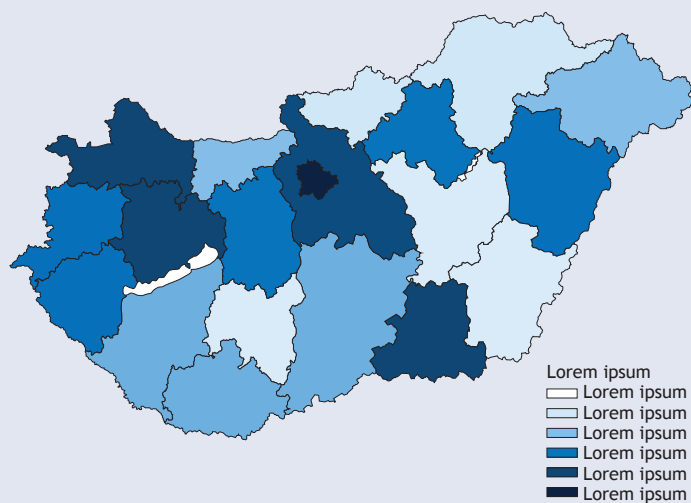
A komplex index értékei (1995– 2019) növekedési klaszterek (21. és 22. ábra).

21. ábra: Komplex index alapján képezett növekedési klaszterek (1995)

Forrás: saját szerkesztés

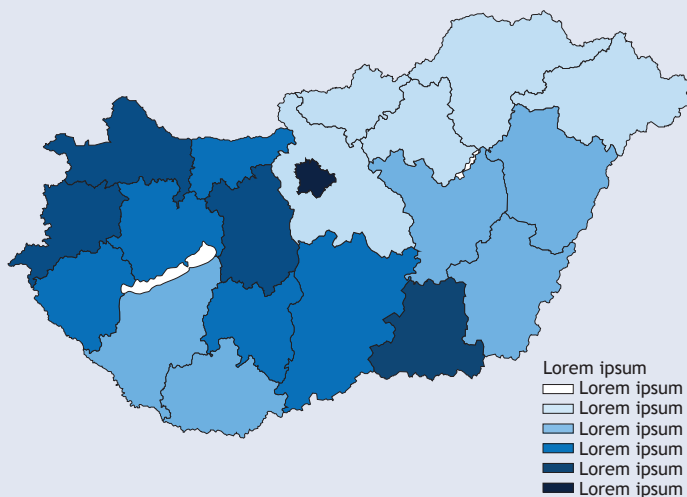
22. ábra: Komplex index alapján képezett növekedési klaszterek (2019)

Forrás: saját szerkesztés

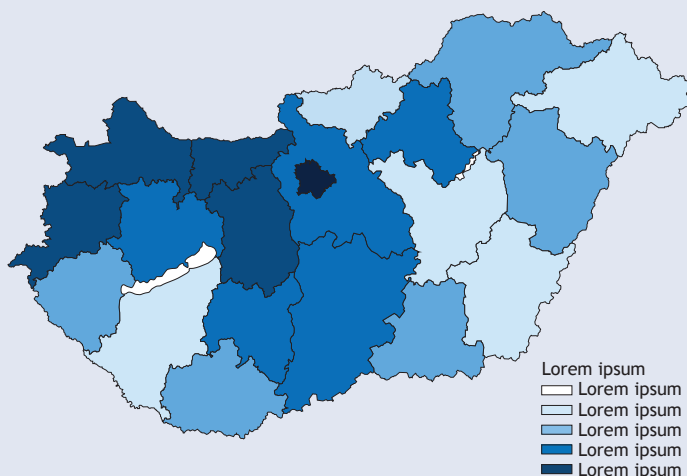
Amennyiben összevetjük a hagyományos GDP-kibocsátás alapján kialakított klaszterstruktúrával (23. és 24. ábra), akkor egyértelműen megállapítható, hogy szerényebb GDP esetén is lehet növekedés, ill. fordítva; magasabb kibocsátás nem jár feltétlenül a jóllét növekedésével.

23. ábra: Fajlagos GDP alapján képezett megyei klaszterek (1995)

Forrás: saját szerkesztés

24. ábra: Fajlagos GDP alapján képezett megyei klaszterek (2019)

Forrás: saját szerkesztés

Legfontosabb fogalmak

Értékrend: az egyén vagy közösség által vallott alapvető értékek összessége, amely általában nem rendezett vagy hierarchikus formában van jelen, de látens formában irányítja az ítéletalkotást, döntéseket, cselekedeteket.

Etika: az emberi cselekedeteket, döntéseket irányító erkölcsi értékek és társadalmi normák rendszere.

Etikus közgazdaságtan: olyan közgazdasági irányzat, amelynek értékrendje a közgazdasági főárammal szemben nem elsősorban az anyagi javakon, hanem az emberiség alapértékein és a fenntarthatóságon nyugszik.

Zöld növekedés: olyan gazdasági növekedés, amely során a kibocsátás bővülése hatékonyabb és így csökkenő erőforrás-felhasználás mellett megy végbe, ezáltal támogatva a környezeti szempontból fenntartható felzárkózást.

Szolidáris növekedés: a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek tompítását elősegítő, ezáltal a társadalmi szolidaritást ösztönző gazdasági növekedés. Három pillére az 1) arányosság, méltányosság, hatékonyság és területi egyensúly; 2) a szubszidiaritás és társadalmi felelősségvállalás; és 3) az igazságosság.

Egyensúlyi növekedés: csak az a gazdaságpolitika fenntartható, amely a gazdasági növekedést a gazdaság részpiacainak és a pénzügyi közvetítőrendszer egyensúlyának, valamint a makrogazdasági és makropénzügyi stabilitás megőrzése mellett biztosítja.